

LBRIS

We know
books

COLECȚIA

teologia

z

i

Ciprian Costin APINTILIESEI

STRUCTURA ONTOLOGIC-COMUNIONALĂ A PERSOANEI

O analiză a surselor teologice și filosofice
ale părintelui Dumitru Stăniloae

BASILICA

BUCUREȘTI

2024

CUPRINS

PREFAȚĂ.....	11
MULȚUMIRI.....	15
INTRODUCERE GENERALĂ.....	17
1. Definirea problematicii	18
2. Planul și limitele studiului.....	23
3. Stadiul cercetării.....	24
4. Scurtă prezentare biografică a părintelui Stăniloae	25
4.1. <i>Repere generale</i>	26
4.2. <i>Părintele Stăniloae și mitropolitul Nicolae Bălan (1929-1946)</i>	28
5. Precizări terminologice	31
5.1. <i>Ce este „spiritul”?</i>	31
5.2. <i>Ce este „eul”?</i>	33
5.3. <i>Ce este „subiectul”?</i>	35
5.4. <i>Ce este „ipostasul”?</i>	38
5.5. <i>Ce este „ființa” sau „natura”?</i>	39

PARTEA I

Părintele Dumitru Stăniloae

Structura ontologic-comunională a persoanei / 43

I. POLUL ONTOLOGIC AL PERSOANEI.....	45
1. Persoana, formă de existență concretă	
a unei naturi spirituale	46
1.1. <i>„Ipostasul”: etapa unei filiații bulgakoviene</i>	46
1.1.a. <i>„Eul” la părintele Bulgakov</i>	47
1.1.b. <i>Receptarea „eului” bulgakovian de către părintele Stăniloae</i>	48
1.1.c. <i>Relația dintre ipostas și natura umană</i>	51
1.2. <i>„Ipostasul”: respingerea teoriei bulgakoviene</i>	
și revenirea la Părinți	54
1.2.a. <i>Respingerea tezei bulgakoviene</i>	55

1.2.b. <i>Relația ipostasului cu natura</i>	58
1.2.c. <i>Observații</i>	62
1.3. <i>Persoana, modul de existență reală a unei naturi spirituale</i>	64
1.3.a. <i>Apariția factorului „persoană” în conștiința umanității</i>	64
1.3.b. <i>Venirea la existență a ipostasului uman</i>	67
1.3.c. <i>Rolul Ipostasului Logosului în aducerea la existență a ipostasului uman</i>	69
1.3.d. <i>Sufletul ca lucrare a lui Dumnezeu și temelie a persoanei</i>	73
1.3.e. <i>Definirea ipostasului sau a persoanei</i>	76
2. <i>Natura, conținut al persoanei</i>	80
2.1. <i>Relația dintre har și natura umană</i>	80
2.1.a. <i>Sufletul omenesc și harul divin formează o singură unitate de viață</i>	82
2.1.b. <i>Relația dintre natura umană și harul divin după căderea în păcat</i>	86
2.2. <i>Natura umană ca sursă unitară a energiilor create</i>	91
2.2.a. <i>Natura divină și energiile ei necreate</i>	91
2.2.b. <i>Natura umană și energiile ei create</i>	95
2.3. <i>Consubstanțialitatea umană</i>	101
3. <i>Concluzii</i>	107
II. POLUL COMUNIONAL AL PERSOANEI	114
1. <i>Ideea de „comuniune” în anii 1930 și 1940</i>	116
1.1. <i>În politică și în viața socială</i>	117
1.2. <i>În filosofie</i>	121
1.3. <i>În teologie</i>	125
2. <i>Persoana – libertate și conștiință</i>	132
2.1. <i>Conștiința – cunoașterea de sine prin Celălalt/celălalt și prin lume</i>	134
2.1.a. <i>Eul și cunoașterea de sine</i>	138
2.1.b. <i>Ființele conștiente</i>	139
2.1.c. <i>Lucrurile și ființele inconștiente</i>	142
2.2. <i>Libertatea – tendință spre binele, care este comuniunea cu Celălalt/celălalt</i>	146
2.2.a. <i>Libertatea, reflectare a chipului divin în om</i>	146
2.2.b. <i>Resortul ontologic al libertății</i>	149
2.2.c. <i>Libertatea reală și libertatea aservită</i>	153
2.3. <i>Observații</i>	157

3. Persoana – cuvânt ipostatic creat	159
3.1. Ce este cuvântul?	160
3.1.a. <i>Cuvântul ca unitate de sens și putere</i>	161
3.1.b. <i>Funcția cuvântului</i>	162
3.1.c. <i>Unitatea dintre cuvânt și faptă</i>	165
3.2. Persoana – „cuvânt ipostatic” după chipul Cuvântului divin	167
3.2.a. <i>Persoana ca răspuns continuu la chemarea divină</i>	168
3.2.b. <i>Cuvântul persoanei către Dumnezeu ca fundament al cuvântului ei către semenii</i>	170
3.2.c. <i>Persoana ca jumătate de cuvânt în căutarea celeilalte jumătăți</i>	172
4. Persoana ca iubire	176
4.1. Iubirea divină ca sursă a iubirii umane	178
4.1.a. <i>Sfânta Treime, comuniunea iubirii depline</i>	179
4.1.b. <i>Iubirea persoanelor umane, rază a iubirii divine</i>	181
4.2. Ontic și iubire sau „ontologie a iubirii”	185
5. Concluzie	190

PARTEA a II-a

Sursele teologice / 193

I. TEOLOGIA CONTEMPORANĂ	195
1. Introducere	195
2. Părintele Serghei Bulgakov – abordarea sofologică a persoanei	199
2.1. Repere biografice și controversa sofologică	202
2.2. Apariția temei persoanei în sânul sofologiei	210
2.2.a. <i>Contextul în care a apărut problematica persoanei</i>	210
2.2.b. <i>Ce este Sofia?</i>	212
2.3. „Spiritul întrupat”: ontologia spiritului	216
2.3.a. <i>„Spiritul uman” (ὕπόστασις, persona)</i>	217
2.3.b. <i>Natura umană: suflet și trup (οὐσία)</i>	226
2.4. „Spiritul personal”: personeitatea spiritului	228
2.4.a. <i>Conștiința personală</i>	229
2.4.b. <i>Libertatea personală</i>	233
2.5. „Eul sobornic”: relaționalitatea spiritului	236
2.5.a. <i>Structura sobornică a eului</i>	237
2.5.b. <i>Iubirea personală</i>	241
2.6. Ecouri la părintele Stăniloae	244

3. Boris Vișeslavțev – abordarea dialectică a persoanei.....	251
3.1. Introducere	251
3.1.a. <i>De ce Vișeslavțev?</i>	252
3.1.b. <i>Cine este Vișeslavțev?</i>	253
3.1.c. <i>Ce corpus de scrieri?</i>	255
3.1.d. <i>Care este paradigma de gândire a lui Vișeslavțev?</i>	256
3.2. Inima, centru apofatic al personității	259
3.2.a. <i>Inima, sediu al conștiinței și al supraconștiinței</i>	260
3.2.b. <i>Inima, sursă a iubirii personale</i>	264
3.2.c. <i>Inima, sursă a libertății</i>	267
3.3. Personitatea antinomică, expresie a chipului divin în om	269
3.4. Ecouri la părintele Stăniloae	274
4. Excursus: Vladimir Lossky (1903-1958)	279
4.1. Persoana este apofatică	282
4.2. Persoana este chipul divin în om	284
4.3. Persoana ca libertate versus natura ca necesitate	285
4.4. Persoană versus individ	287
5. Emil Brunner – abordarea relațională a persoanei.....	289
5.1. Introducere	291
5.1.a. <i>De ce Brunner?</i>	291
5.1.b. <i>Cine este Brunner?</i>	296
5.1.c. <i>Corpusul de texte brunneriene</i>	298
5.2. Constituirea persoanei ca răspuns	
la Cuvântul dumnezeiesc	300
5.2.a. <i>Cuvântul divin ca Tu personal</i>	302
5.2.b. <i>Responsabilitatea ca esență a persoanei umane</i>	306
5.2.c. <i>Libertatea responsabilă ca taină a persoanei umane</i>	309
5.3. Aspectul dual al lui imago Dei	312
5.4. Persoana ca existență în comuniune de iubire	323
5.5. Ecouri la părintele Stăniloae	328
II. TEOLOGIA PATRISTICĂ	336
1. Sf. Grigorie Palama, abordarea energetică a persoanei	339
1.1. Introducere	339
1.1.a. <i>De ce Sf. Grigorie Palama?</i>	339
1.1.b. <i>Cine este Sf. Grigorie Palama?</i>	348
1.1.c. <i>Care scrieri palamite?</i>	350

1.2. <i>Structura ființă-energii</i>	351
1.3. <i>Structura persoană-energii</i>	357
1.4. <i>Personalism sau existențialism la Sf. Grigorie Palama?</i>	362
1.5. <i>Ecouri la părintele Stăniloae</i>	367
2. Sf. Maxim Mărturisitorul, abordarea ontologică	
a persoanei	373
2.1. <i>Introducere</i>	373
2.1.a. <i>De ce Sf. Maxim Mărturisitorul?</i>	374
2.1.b. <i>Cine este Sf. Maxim Mărturisitorul?</i>	378
2.1.c. <i>Care scrieri ale Sfântului Maxim?</i>	381
2.2. <i>Λόγος φύσεως și τρόπος ύπάρξεως</i>	382
2.3. <i>Ființa sau firea umană</i>	388
2.4. <i>Ipostasul sau persoana umană</i>	392
2.5. <i>Voința naturală și voința gnostică</i>	397
2.6. <i>Ecouri la părintele Stăniloae</i>	401
2.6.a. <i>Abordarea optimistă a naturii umane</i>	401
2.6.b. <i>Ipostasul ca mod de existență a naturii</i>	404
2.6.c. <i>Libertatea inerentă naturii</i>	405

PARTEA a III-a

Sursele filosofice / 407

I. INTRODUCERE.....	409
II. NICOLAE BERDIAEV, ABORDAREA	
EXISTENȚIALISTĂ A PERSOANEI.....	412
1. Introducere	412
1.1. <i>De ce Berdiaev?</i>	413
1.2. <i>Care corpus de scrieri berdiaeviene?</i>	417
1.3. <i>Cine este N. Berdiaev (1874-1948)?</i>	420
2. Persoana ca „spirit liber”	425
2.1. <i>Spiritul și natura</i>	426
2.2. <i>Subiectul și obiectul</i>	433
2.3. <i>Libertatea și ființa</i>	436
2.4. <i>Persoana și individul</i>	442
3. Comuniunea ca unitate de iubire	445
3.1. <i>Iubirea personalistă</i>	446
3.2. <i>Comuniunea, leagănul persoanei</i>	449
4. Ecouri la părintele Stăniloae	453

III. FERDINAND EBNER,

ABORDAREA DIALOGICĂ A PERSOANEI	465
1. Introducere	465
1.1. <i>De ce Ebner?</i>	467
1.2. <i>Cine este Ebner?</i>	472
2. Constituția tu-ală a eu-lui omenesc	473
2.1. <i>Relația eu-tu</i>	474
2.2. <i>Istoria biblică a relației eu-tu</i>	479
3. Cuvântul și iubirea, factorii constitutivi ai relației eu-tu	485
3.1. <i>Cuvântul, „vehiculul obiectiv” al relației eu-tu</i>	486
3.2. <i>Iubirea, „vehiculul subiectiv” al relației eu-tu</i>	490
4. Ecouri la părintele Stăniloae	493
 CONCLUZII GENERALE.....	 501
 BIBLIOGRAFIE	 511

INTRODUCERE GENERALĂ

În societatea actuală, multe domenii de cercetare se confruntă cu problematica *persoanei*. Psihologia, filosofia, dreptul, etica și bioetica sunt doar unele domenii în care conceptul de persoană este reexaminat, studiat, analizat și aprofundat. Considerată a fi „perla cea mai de preț a civilizației noastre”, pe care se întemeiază toate instituțiile democratice, demnitatea persoanei umane pare să fie supusă în prezent unui „curios proces de erodare”¹. În acest sens, stau mărturie dezbaterile privind experimentele pe om, eutanasia, clonarea, celulele stem embrionare, statutul persoanelor care suferă de demență etc. Revine astfel științelor umane, în special teologiei și filosofiei, sarcina de a face lumină asupra categoriei persoanei, a statutului ei, a demnității și a vocației ei.

În linii mari, putem identifica în prezent două tipuri de atitudine vizavi de conceptul de persoană. Pe de o parte, unii autori propun „renunțarea pur și simplu la această noțiune”, care se aplică și altor ființe raționale non-umane (Dumnezeu și îngerii), pentru a „căuta o altă trăsătură în om”², care să-i confere acestuia o demnitate specific umană. Pe de altă parte, unii autori pledează, dimpotrivă, „pentru o metafizică a persoanei”³ sau, chiar mai teologic, identifică adevăratul fundament al persoanei în actul întrupării Cuvântului dumnezeiesc⁴. Fără îndoială, cercetarea noastră se înscrie în cea de a doua abordare: ne propunem să identificăm elementele esențiale care determină

¹ François-Xavier PUTALLAZ, Bernard N. SCHUMACHER (eds), *L'humain et la personne*, Éd. Cerf, Paris, 2009, pp. 11-12.

² Christophe BOURIAU, *Qu'est-ce que l'humanisme*, în coll. *Chemins philosophiques*, Éd. Vrin, Paris, 2007, p. 23.

³ F.-X. PUTALLAZ, *Pour une métaphysique de la personne*, Éd. Cerf, Paris, 2009, p. 302.

⁴ Philippe CORMIER, *Généalogie de personne*, Éd. Ad Solem, Paris, 2015, p. 306.

înțelegerea conceptului de „persoană” la părintele Dumitru Stăniloae, apreciat de contemporanii săi ca fiind „cel mai mare teolog ortodox”⁵ din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

1. Definirea problematicii

Pentru a aduce o contribuție la dezbateră din jurul conceptului de persoană, am ales să ne aplecăm asupra operei părintelui Stăniloae, consacrat ca „teolog al persoanei”⁶. În volumul *Persoană și comuniune*, publicat în 1993 ca un omagiu adus memoriei teologului român, editorul consideră că „cheia întregii (lui) viziuni teologice” rezidă în persoană și comuniune⁷. Opinia lui converge, de altfel, cu propria mărturie a părintelui Stăniloae, exprimată într-un interviu din anii 1990: „Am accentuat foarte mult – spunea el – ideea de persoană, care a fost pusă ca premisă la Calcedon, împotriva nestorianismului și împotriva monofizitismului. Atunci s-a făcut o deosebire între *persoană* și *fire*, dar nu s-a dezvoltat ideea de persoană... Eu am accentuat ideea de persoană, dar legată de comuniune”⁸. Părintele Stăniloae se bucură în Ortodoxie de un statut comparabil cu cel al lui Barth în protestantism și al lui Rahner în catolicism⁹. Totuși, spre deosebire de Barth și Rahner, care exprimă anumite rezerve față de conceptul de persoană, mai ales în aplicarea lui

⁵ Olivier CLÉMENT, „Le père Dumitru Stăniloae et le génie de l’Orthodoxie roumaine”, în Ioan I. ICĂ jr, Pr. Mircea PĂCURARIU (eds), *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, Ed. Arhiepiscopiei Ortodoxe din Sibiu, Sibiu, 1993, p. 82.

⁶ Pr. Constantin GALERIU, „În comuniune sacră cu părintele Stăniloae”, în Pr. Ioanichie BĂLAN (ed.), *Omagiu memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 125.

⁷ I.I. ICĂ jr, „De ce «Persoană și comuniune»? Cuvânt prevenitor la un «Festschrift» întârziat”, în I.I. ICĂ jr, M. PĂCURARIU (eds), *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, p. 27.

⁸ Sorin DUMITRESCU (ed.), *7 dimineți cu Părintele Stăniloae*, Ed. Anastasia, București, 2002, pp. 22, 185.

⁹ †KALLISTOS WARE, „Experiența lui Dumnezeu în «Teologia Dogmatică» a Părintelui Dumitru Stăniloae”, în I.I. ICĂ jr, M. PĂCURARIU (eds), *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire Părintelui Profesor Academician Dumitru Stăniloae la împlinirea vârstei de 90 de ani*, p. 118.

la triadologie¹⁰, părintele Stăniloae manifestă un „simț acut” al importanței persoanei¹¹, ceea ce explică cvasi-omniprezența acestui termen în scrierile lui. Preluăm mai jos un pasaj foarte sugestiv din dialogul părintelui cu arhimandritul Ioanichie Bălan din 1993, cu puțin timp înainte de trecerea lui la cele veșnice:

[Pr. I. Bălan]: „După șaizeci de ani de studii teologice, de dascăl universitar de teologie, de autor al unor scrieri dogmatice aprofundate și traduceri filocalice, vă rugăm să faceți un bilanț duhovnicesc al teologiei pe care ați slujit-o, ați trăit-o și ați predat-o atâtor mii de studenți și preoți teologi”.

[Pr. D. Stăniloae]: „E greu să fac un bilanț duhovnicesc al teologiei pe care am slujit-o vreme de peste șaizeci de ani, a ideilor principale pe care le-am pus în relief în scrierile mele. Dacă totuși aș vrea să arăt ceea ce am socotit că trebuie să accentuez în mod deosebit în preocupările mele, socotesc că aceasta a fost valoarea dată de Dumnezeu persoanei fiecărui om și fericirii ei veșnice... *Persoana* și *comuniunea* sunt cei doi termeni în care am căutat să dezvolt ceea ce socotesc că reprezintă, în adâncimea ei, Teologia Ortodoxă. Aceste două valori se află într-o reciprocă dependență și prețuirea uneia echivalează cu prețuirea celeilalte”¹².

Potrivit teologului român, Ortodoxia se distinge, în esență, printr-un „personalism comunitar”¹³, care îi este subiacent: nici comuniune fără persoană, cum sugerează comunismul, nici persoană fără comuniune, cum propun societățile individualiste, ci *persoană în comuniune*. Într-adevăr, pentru a înțelege mai bine nuanțele

¹⁰ Xavier MORALES, *Dieu en personnes*, Éd. Cerf, Paris, 2015, pp. 12-16.

¹¹ Andrew LOUTH, „Review Essay: The Orthodox Dogmatic Theology of Dumitru Stăniloae”, în: *Modern Theology*, XIII (1997), 2, p. 261; traducerea românească a acestui articol redă expresia „a keen sense” prin „un sentiment acut” [cf. Andrew LOUTH, „Dumitru Stăniloae și teologia neo-patristică”, în Teodor BACONSKY, Bogdan TĂTARU-CAZABAN (coord.), *Dumitru Stăniloae sau Paradoxul teologiei*, Ed. Anastasia, București, 2003, p. 141].

¹² Pr. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, pp. 11-12. A se vedea și Pr. Dumitru STĂNILOAE, „Sfântul Grigorie de Nazianz sau ce înseamnă a fi teolog”, în T. BACONSKY, B. TĂTARU-CAZABAN (coord.), *Dumitru Stăniloae sau Paradoxul teologiei*, p. 24: „În cărțile mele, am meditat îndelung la taina persoanei [...]. Niciodată nu poate fi definită, totdeauna are ceva de spus, cred că în veci are ceva de spus!”.

¹³ S. DUMITRESCU (ed.), *7 dimineți cu Părintele Stăniloae*, pp. 161-162.

personaliste ale gândirii părintelui Dumitru Stăniloae, este necesar să ținem cont de contextul istoric și cultural în care el a scris cea mai mare parte din viață, și anume regimul comunist ateu (1947-1989), a cărui ideologie promova cu orice preț o comunitate de indivizi umani, în detrimentul persoanei și demnității acesteia. Tocmai în acest aspect rezidă motivația principală care l-a determinat să scrie prima lui lucrare cu caracter dogmatic, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*¹⁴ (publicată la Sibiu în anul 1943)¹⁵. Confruntarea cu ideologiile impersonaliste ale epocii lui reprezintă, pe bună dreptate, resorțul intim al gândirii lui teologice și filosofice ulterioare.

În ceea ce privește cariera teologică a părintelui Stăniloae, E. Bartoș remarcă două tendințe directoare: 1) prima este *deschiderea lui față de valorile occidentale*, și anume față de filosofia existențialistă și personalistă a lui G. Marcel, Jasper, Lavelle, Heidegger, Buber, Ebner etc., precum și față de teologia dialectică a lui Barth, Brunner și Bultmann; tocmai de aceea Clément îl percepe pe teologul nostru ca pe un om „care nu se teme de Occident”¹⁶; 2) a doua tendință rezidă în *atașamentul lui profund față de teologia Părinților Bisericii*, care răspunde căutării lui neîncetate pentru o teologie trăită sau experiențială: Sf. Maxim Mărturisitorul, Sf. Grigorie Palama, Sf. Atanasie cel Mare, Sfinții Capadocieni etc.¹⁷. Să nu uităm faptul că părintele Stăniloae a tradus în română, de unul singur, cele douăsprezece volume

¹⁴ Folosim aici ediția: Pr. D. STĂNILOAE, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Basilica, București, 2013.

¹⁵ A se vedea declarația părintelui Stăniloae, în: Pr. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, p. 57: „În război, noi vedeam că va veni comunismul sau va veni hitlerismul. De aceea am scris despre persoană: «Iisus Hristos sau restaurarea omului». Valoarea persoanei și valoarea iubirii între persoane. Am accentuat mereu valoarea persoanei și valoarea iubirii între persoane”.

¹⁶ O. CLÉMENT, „Le père Dumitru Stăniloae et le génie de l'Orthodoxie roumaine”, p. 83.

¹⁷ Emil BARTOȘ, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*, Ed. Institutului Biblic „Emanuel”, Oradea, 1999, pp. 24-25. A se consulta și aceste articole despre gândirea teologică și bibliografia părintelui Stăniloae: †ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, „Some Lines on Professor Stăniloae's Theology”, în: *The Altar*, Londra, 1970, pp. 24-29; Ion BRIA, „A Look at Contemporary Romanian Dogmatic Theology”, în: *Sobornost*, VI (1972), 5, pp. 330-336; I. BRIA, „Pour situer la théologie du Père Stăniloae”, în: *Revue de théologie et de philosophie*, CXII (1980), pp. 133-137; ***, „Père Dumitru Stăniloae a 70 ans”, în vol. *L'Église orthodoxe roumaine en 1973*, București, 1974, pp. 115-122.

ale colecției *Filocalia* (mai voluminoasă decât *Filocalia* greacă sau cea rusă)¹⁸, fapt pentru care Louth l-a situat pe teologul nostru printre reprezentanții de bază ai mișcării ortodoxe „neopatrstice” din secolul al XX-lea¹⁹, care promovează o reîntoarcere la Părinții Bisericii.

Subiectul care manifestă, prin excelență, joncțiunea acestor două tendințe în gândirea părintelui Stăniloae este conceptul de *persoană*. În afirmațiile lui despre persoană se articulează în mod deosebit cunoștințele lui dobândite atât din gândirea occidentală modernă, filosofică și teologică, cât și din teologia Sfinților Părinți. Încă din 1993, Ioan Ică jr remarca la părintele Stăniloae „un amplu și neexplorat încă efort de sintetizare a intuițiilor personalismului modern cu ontologismul gândirii patristice”²⁰. Cu toate acestea, nu există încă nicio monografie care să analizeze în detaliu construcția viziunii lui asupra persoanei, *elementele* care compun această viziune și *sursele* care l-au influențat decisiv. Mai mult, uneori prevalează opinia potrivit căreia paternitatea viziunii lui despre persoană ar fi exclusiv patristică sau biblică²¹. Spre exemplu, semnalăm doar reacția foarte critică a Lidiei Ionescu Stăniloae, fiica teologului român, la adresa autorului unui articol care l-a indicat pe Buber ca sursă potențială a ideii de persoană în opera părintelui Stăniloae²².

¹⁸ În total, el a tradus aproximativ 10.000 de pagini (cf. Maciej BIELAWSKI, *The Philocalical Vision of the World in the Theology of Dumitru Stăniloae*, Ed. Wydawnictwo, Bydgoszcz, 1997, p. 73).

¹⁹ A. LOUTH, „Dumitru Stăniloae și teologia neo-patristică”, p. 128: „El nu este un marginal, nu este nici pur și simplu o punte între Orient și Occident, sau între ortodoxia greacă și cea rusă: el se află în centrul a ceea ce mulți ar privi ca fiind cea mai vivace și mai originală mișcare din gândirea ortodoxă modernă”.

²⁰ I.I. ICĂ jr, „De ce «Persoană și comuniune»? Cuvânt prevenitor la un «Festschrift» întârziat”, p. XXVI.

²¹ Abordarea lui asupra persoanei ar fi doar o aprofundare a gândirii Sfinților Părinți, în special a Părinților răsăriteni (cf. Ștefan Lucian TOMA, *Tradiție și actualitate la părintele Dumitru Stăniloae*, Ed. Agnos, Sibiu, 2008, p. 146).

²² Lidia IONESCU-STĂNILOAE, „*Lumina faptei din lumina cuvântului*”. *Împreună cu tatăl, Dumitru Stăniloae*, Ed. Humanitas, București, 2010, pp. 89-90: „Un tânăr teolog sibian afirmă, o minune, că Stăniloae a fost puternic influențat, de pildă, de Martin Buber. La el ar fi descoperit tata ideea de personalism, care l-a condus la a crea o teologie a persoanei. Incontestabil, Buber a fost un mare gânditor [...]. Dar doctul comentator nu trebuia să se străduiască a-și îmbogăți lectura până într-atât. Era suficient să-și amintească

În consecință, problematica noastră vizează în mod expres punerea în lumină a gândirii părintelui Stăniloae despre persoană, precum și a autorilor care l-au influențat în această direcție. În acest scop, o serie de întrebări stimulează și dinamizează investigația noastră: în primul rând, ce înțelege părintele prin noțiunea de „persoană” și care sunt elementele care determină abordarea lui privind persoana? În al doilea rând, de unde provine interesul lui pentru noțiunea de „persoană”? Care au fost autorii principali care l-au inspirat decisiv în demersul lui personalist? Este vorba exclusiv despre Sfinții Părinți și de Biblie sau este vorba și despre anumiți teologi și filosofi din vremea lui? Apoi, cum anume s-a distins părintele Stăniloae de acești autori? Care este, în mod concret, originalitatea reflecției lui personaliste?

Sarcina noastră se dovedește a fi relativ anevoioasă, dat fiind modul *nesistematic* în care autorul nostru folosește această noțiune: diseminată aproape în tot corpusul producțiilor lui teologice, ca un adevărat fir roșu care le străbate, noțiunea de „persoană” nu beneficiază însă de nicio abordare sistematică din partea părintelui Stăniloae. Niciuna dintre scrierile lui nu include în titlu noțiunea de persoană, deși aceasta este aproape omniprezentă, mai ales în lucrările lui de după 1963, anul eliberării din închisoare. Fără să o definească sau să o explice, părintele Stăniloae se folosește de noțiunea de „persoană” pentru a elucida majoritatea problematicilor lui de ordin hristologic, triadologic, antropologic, eclesiologic etc., acționând ca și cum sensul acestei noțiuni ar fi de la sine înțeles. Mai mult, el o alternează adeseori cu conceptul patristic de *ipostas* și cu conceptul modern de *subiect*, ceea ce complică și mai mult înțelegerea acestei noțiuni.

Pentru a identifica sursele reale ale teologului nostru, acordăm o atenție deosebită *inceputurilor* carierei lui teologice. Este vorba despre perioada activității de la Sibiu, între 1929 și 1947, pe care el o descrie în 1993 în termenii următori: „dacă nu ar fi fost această pornire de la Sibiu, cred că n-aș fi putut să continui lucrările mele, care merg pe aceeași linie, lucrările de după aceea”²³. În această perioadă de debut, grație unor lecturi teologice și filosofice considerabile, se conturează liniile

---

de *Biblie*. Teologie mai personalistă, relație Eu-Tu mai profundă și mai pregnant exprimată nu s-ar putea găsi”.

²³ Pr. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, p. 33.

directoare ale gândirii părintelui Stăniloae, de unde și necesitatea de a ne apleca asupra scrierilor lui de tinerețe pentru a descoperi indicii valoroase referitoare la sursele personalismului lui²⁴. În cele ce urmează, ne vom concentra asupra acelor autori a căror operă prezintă similitudini incontestabile cu opera părintelui Stăniloae, acordând o atenție aparte lucrărilor pe care el le citează de la acești autori. Nu ne vom limita însă la lucrările citate, deoarece este foarte probabil ca părintele Stăniloae să nu fi indicat de fiecare dată tot ceea ce el a lecturat de la un anumit autor. Pe de altă parte, concentrându-ne asupra influențelor, vom privilegia în demersul nostru analitic acordurile sau convergențele dintre autori, în detrimentul divergențelor sau dezacordurilor.

2. Planul și limitele studiului

Structurat în trei părți, cercetarea de față se deschide cu o analiză sistematică a înțelegerii părintelui Dumitru Stăniloae asupra conceptului de persoană: această analiză evidențiază joncțiunea în opera lui între polul *ontologic* și polul *comunional* sau *relațional* al persoanei. Trebuie remarcat aici că preferăm termenul *comunional* celui de *comunitar*: termenul comunional exprimă în mod adecvat sensul teologic al persoanei la părintele Stăniloae, unde comuniunea, de care depinde desăvârșirea persoanei, este mult diferită de comunitatea socială. Aceasta din urmă nu implică în mod necesar armonia și iubirea între membrii unei comunități. Cea de a doua parte a planului acestei lucrări, intitulată simplu *Sursele teologice*, se concentrează asupra teologilor care l-au inspirat pe autorul nostru încă de la începuturile carierei lui profesionale, și anume: B. Vîșeslavțev, părintele S. Bulgakov, E. Brunner, Sf. Grigorie Palama și Sf. Maxim Mărturisitorul. Ultima parte a lucrării, intitulată *Sursele filosofice*, se concentrează asupra personalismului creștin al lui N. Berdiaev și asupra gândirii dialogice a lui F. Ebner, fără

²⁴ În acest scop, un instrument indispensabil sunt cele 3 volume publicate în colecția *Opere Complete*, volume ce reunesc articolele publicate de părintele Stăniloae în revista *Telegraful Român* între anii 1930 și 1945: *Cultură și duhovnicie. Articole publicate în „Telegraful Român”*, Ion-Dragoș VLĂDESCU (ed.), vol. I-III, Ed. Basilica, București, 2012 (vol. I cuprinde anii 1930-1936; vol. II acoperă perioada 1937-1941; iar vol. III acoperă anii 1943-1945).

a le acorda însă o exclusivitate acestor filosofi în formarea și dezvoltarea personalismului teologic al părintelui Stăniloae.

Totodată, nu ignorăm faptul că cercetarea de față suferă de o anumită limitare. Demersul de a circumscrie conceptul de persoană și a-l detașa de contextul teologic în care el emerge și se dezvoltă, pentru a-l prezenta în mod sistematic și analitic, comportă inevitabil un caracter reduționist. Subiectul nostru se încadrează în domeniul *antropologiei*, în măsura în care se referă în mod specific la problematica existenței *omului ca persoană*, ceea ce implică o abordare limitativă pe două niveluri: a) la nivelul teologiei părintelui Stăniloae în ansamblul ei, știut fiind faptul că preocupările lui depășesc cu mult cadrul antropologiei: părintele Stăniloae aduce totodată contribuții substanțiale hristologiei și triadologiei ortodoxe, fapt care i-a și conferit notorietate pe plan internațional²⁵; și b) chiar la nivelul antropologiei teologului român: subiectul nostru privește nu întreaga lui antropologie, ci un aspect bine definit al acestei antropologii, și anume *personaeitatea* umană, existența omul ca persoană. De altfel, există deja câteva lucrări ce analizează celelalte aspecte ale antropologiei părintelui Stăniloae²⁶.

3. Stadiul cercetării

Recunoscut drept „arhitectul teologiei românești contemporane”²⁷, părintele Stăniloae s-a bucurat în ultimii 30 de ani de un interes crescând

²⁵ Teologul reformat J. Moltmann îi dedică părintelui Stăniloae lucrarea intitulată *In der Geschichte des Dreieinigen Gottes* (2010), în următorii termeni: „Prietenului meu părintesc Dumitru Stăniloae, care m-a încurajat spre o gândire trinitară” [cf. Daniel MUNTEANU, „Dimensiunea ecumenică a teologiei Părintelui Dumitru Stăniloae”, în Ioan TULCAN, Cristinel IOJA (eds), *Teologia Dogmatică ortodoxă la începutul celui de al III-lea mileniu. Colocviu Național de Teologie Dogmatică, Arad 30-31 martie 2006*, Gutenberg Univers, Arad, 2006, p. 322].

²⁶ Pot fi consultate următoarele lucrări: E. BARTOȘ, *Conceptul de îndumnezeire în teologia lui Dumitru Stăniloae*; Jürgen HENKEL, *Îndumnezeire și etică a iubirii în Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistică părintelui Dumitru Stăniloae*, trad. I.I. ICĂ jr, Ed. Deisis, Sibiu, 2003; Vasile CRISTESCU, *Antropologia și fundamentarea ei hristologică la Wolfhart Pannenberg și Dumitru Staniloae*, Ed. Trinitas, București, 2006; Michael WEBER, *Der geistig-geistliche Mensch im Konzept der Gnade bei Dumitru Stăniloae*, Lit Verlag, Berlin, 2012.

²⁷ I. BRIA, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, Ed. România Creștină, București, 1999, p. 48.

din partea cercetătorilor români și străini, ortodocși, protestanți și catolici. Limitându-ne la problematica persoanei, este important să semnalăm lucrarea teologului protestant S.E. Rogobete, *Subiect și realitate personală supremă în gândirea teologică a Părintelui Dumitru Stăniloae. O ontologie a iubirii*, susținută ca teză de doctorat în 1997 la Brunel University și publicată în limba română în 2001²⁸. Problematika lui privește în primul rând conceptul de „subiect”, corelat cu cel de „Realitate personală supremă”²⁹, adică subiectul în aplicarea lui la Dumnezeu și la Hristos. Dacă în prima parte a lucrării autorul prezintă câteva elemente epistemologice la Lossky (capitolul 3) și la părintele Stăniloae (capitolul 4), precum și câteva observații critice (capitolul 5), în partea a doua acesta încearcă să prezinte o imagine generală a întâlnirii părintelui Stăniloae cu existențialismul epocii lui (capitolul 6)³⁰, incluzând o analiză a „naturii Realității supreme” la părintele Stăniloae, adică a doctrinei lui despre Dumnezeu (capitolul 7), și un eseu despre revelarea acestei Realități în Hristos, deci despre hristologia lui (capitolul 8). După cum anunță însuși autorul, „nu există un capitol dedicat antropologiei ca atare; discuția despre om este astfel așezată în locul potrivit, și anume în lumina lui Hristos”³¹. Spre deosebire de Rogobete, opțiunea noastră metodologică orientează cercetarea spre conceptul de „persoană” și implicațiile lui *antropologice*, acordând totodată atenție și spațiu surselor părintelui Dumitru Stăniloae.

4. Scurtă prezentare biografică a părintelui Stăniloae

În *Dicționarul Teologilor Români*, părintele este recunoscut ca „profesor de teologie, dogmatist, filosof, istoric, traducător și

²⁸ Silviu Eugen ROGOBETE, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitatea Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Polirom, Iași, 2001.

²⁹ S.E. ROGOBETE, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitatea Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, pp. 14-15: „De aceea, [...] obiectivul nostru principal este o prezentare contextuală și o apreciere critică a conceptului de subiect în gândirea teologică a lui Dumitru Stăniloae [...]. Însă, am sugera că, fără a lua în considerare și un alt concept fundamental pentru opera lui Stăniloae – conceptul de *Realitate personală supremă* –, acest lucru nu poate fi dus la bun sfârșit”.

³⁰ Rogobete îi evidențiază în special pe Buber și Heidegger.

³¹ S.E. ROGOBETE, *O ontologie a iubirii. Subiect și Realitatea Personală supremă în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, p. 17.

jurnalist³². În prezent, el se bucură în conștiința românilor de statutul de „arhiereu”³³ sau „patriarh al teologiei ortodoxe românești”³⁴. Om de rugăciune și de cultură, părintele și-a câștigat autoritatea prin măiestria lui de a îmbina în viața lui spiritualitatea sau trăirea autentică cu cea mai înaltă cunoaștere teologică.

4.1. *Repere generale*

Născut în ziua de 16 noiembrie 1903 la Vlădeni, în Transilvania, Dumitru a fost cel mai mic dintre cei cinci copii ai lui Irimie și ai Revecăi. După ce a absolvit liceul în 1922, ca șef de promoție, Dumitru a câștigat o bursă oferită de mitropolitul Nicolae Bălan al Ardealului și s-a înscris la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cernăuți (astăzi Tchernivtsi, în Ucraina)³⁵. Și-a susținut teza de licență în 1927. După un an de studii la Atena (1927-1928), și-a susținut teza de doctorat la aceeași Facultate de Teologie din Cernăuți. Tot mitropolitul Nicolae Bălan a fost cel care i-a finanțat ulterior tânărului Dumitru mai multe stagii de cercetare în teologie dogmatică și istorie bisericească la Berlin, München și Paris. La întoarcerea lui în România, în 1929, mitropolitul Nicolae Bălan l-a numit, la numai 26 de ani, profesor suplinitor la catedra de teologie dogmatică a Academiei Teologice din Sibiu, unde a mai predat apologetică, teologie pastorală și greacă veche³⁶. În 1936, părintele Stăniloae a fost numit profesor titular de teologie dogmatică și apologetică și rector al Academiei Teologice, funcție pe care a îndeplinit-o până în 1946. Mitropolitul i-a cerut, de asemenea, să lucreze la revista *Telegraful Român*, unde l-a numit redactor-șef în 1934, datorită talentului lui de scriitor. Până în 1945, cât timp a ocupat această funcție,

³² Pr. M. PĂCURARIU, *Dicționarul teologilor români*, Ed. Enciclopedică, București, 2002, p. 455.

³³ † CALINIC ARGATU, *Frumusețea lumii văzute*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, pp. 44-47.

³⁴ † ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, „Părintele Stăniloae – dascăl care ne-a învățat taina apropiării lui Dumnezeu de noi și a noastră de Dumnezeu”, în: *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”*, IV (2004), p. 67.

³⁵ Florin DUȚU, *Viața Părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Floare albă de colț, București, 2015, pp. 11-13.

³⁶ Gheorghe F. ANGHELESCU, Cristian UNTEA, *Părintele Dumitru Stăniloae, un urmaș vrednic al patristicii clasice (bio-bibliografie)*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2008, p. 31.